

İntikamın İzleri: Tanzimat Romanlarında Adalet ve Hesaplaşmanın Yansımaları

İrem HATIL*

Araştırma Makalesi

ÖZET

Bu çalışma, Tanzimat Dönemi Türk romanlarında intikam temasını adalet arayışı ve hesaplaşma bağlamlarında incelemeyi amaçlamaktadır. Tanzimat edebiyatı ile birlikte Batı kaynaklı roman türü Türk edebiyatına dâhil olmuş, bireyin ruhsal çatışmaları ve toplumsal meseleler daha derinlikli şekilde işlenmeye başlanmıştır. Roman türünün toplumsal işlevi göz önüne çıkarken bireysel hesaplaşmaların, ahlaki çöküşlerin ve adalet kavramının da bu yeni tür aracılığıyla sorgulandığı görülür. Bu bağlamda, *Ahmet Mithat Efendi'ye ait Hasan Mellah yahut Sır İçinde Esrar*, *Gürcü Kızı yahut İntikam* ve *Dürdane Hanım*, *Namık Kemal'in İntibah* ve *Nabizade Nazım'ın Zehra* adlı romanları incelenmiştir. Çalışma boyunca intikam temasının bazı eserlerde adaletin tesisi yönünde daha olumlu sayılabilecek bir motivasyonla işlendiği görülmüştür. Bazılarında ise bireysel öfke, kıskançlık ve ahlaki yozlaşmayla bağlantılı yıkıcı bir tutkuya dönüştüğü fark edilir. Özellikle kadın karakterlerin merkezde olduğu anlatılarda intikam, bastırılmış duyguların dışavurumu olarak da ele alınırken hem kadın hem erkek karakterlerde onur ve hak arayışına dayalı olarak da kurgulanmaktadır. Tanzimat romanlarında intikam, yalnızca bir öç alma duygusu değildir. Bu duygu, toplumsal değerlerin ve bireysel kimliğin sorgulandığı çok katmanlı bir anlatı aracına dönüşür. Bu yönüyle çalışma, edebi metinler aracılığıyla dönemin zihniyet dünyasını anlamaya katkı sunmaktadır. Tanzimat yazarlarının birey-toplum eksenindeki ahlaki tercihlerine dair de fikir edinilebilmektedir. Ayrıca, intikamın bazen adaleti sağlama yönünde meşru bir araç, bazen ise bireyin yıkımına sebep olan tehlikeli bir sapma olduğu düşüncesi öne çıkarılmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Tanzimat Romanı, intikam, adalet, ahlak.

*Doktora Öğrencisi, İrem HATIL,
Bartın Üniversitesi

ORCID: 0000-0001-8925-0214
E-posta: hatil.irem@gmail.com

Başvuru Tarihi: 17.05.2025
Kabul Tarihi: 03.06.2025
Yayınlanma Tarihi: 20.06.2025

Atıf: Hatil, İ. (2025). "İntikamın İzleri: Tanzimat Romanlarında Adalet ve Hesaplaşmanın Yansımaları". *BUEFD*, 10(1), 125-140.
<https://doi.org/10.70916/buefd.1701153>.

Traces Of Vengeance: Reflections Of Justice and Confrontation in Tanzimat Novels

İrem HATIL*

Research Article

*PhD Student, İrem HATIL,
Bartın Üniversitesi

ORCID: 0000-0001-8925-0214
E-mail: hatil.irem@gmail.com

Submitted Date: 17.05.2025
Accepted Date: 03.06.2025
Published Date: 20.06.2025

Citation: Hatil, İ. (2025). "Traces Of
Vengeance: Reflections Of Justice
and Confrontation in Tanzimat
Novels". *BUEFD*, 10(1), 125-140.
<https://doi.org/10.70916/buefd.1701153>

ABSTRACT

This study aims to analyze the theme of revenge in the Turkish novels of the Tanzimat Period in the contexts of the search for justice and reckoning. With the Tanzimat literature, the Western novel genre was introduced into Turkish literature and the psychological conflicts of the individual and social issues began to be dealt with in more depth. While the social function of the novel genre is taken into consideration, it is seen that individual reckoning, moral collapse and the concept of justice are also questioned through this new genre. In this context, Ahmet Mithat Efendi's novels *Hasan Mellah* or *Mystery in a Secret*, *Georgian Girl* or *Revenge* and *Dürdane Hanım*, Namık Kemal's *İntibah* and Nabizade Nazım's *Zehra* are analyzed. Throughout the study, it was observed that the theme of revenge was treated with a more positive motivation towards the establishment of justice in some works. In others, it is realized that it turns into a destructive passion linked to individual anger, jealousy and moral degeneration. Especially in narratives in which female characters are at the center, revenge is also dealt with as the expression of repressed emotions, while it is also constructed based on the search for honor and rights in both male and female characters. In Tanzimat novels, revenge is not only a feeling of revenge. This emotion turns into a multi-layered narrative tool in which social values and individual identity are questioned. In this respect, the study contributes to understanding the world of mentality of the period through literary texts. One can also gain insight into the moral preferences of Tanzimat writers on the individual-society axis. In addition, the idea that revenge is sometimes a legitimate means to achieve justice and sometimes a dangerous deviation that leads to the destruction of the individual is emphasized.

Keywords: Tanzimat Novel, revenge, justice, morality.

Giriş

Tanzimat Edebiyatı ile birlikte Türk Edebiyatında daha önce görülmeyen bir tür olarak roman sahneye çıkmaya başlamış; bu dönemde hem türün ilk örnekleri hem de edebi bakımdan daha yetkin sayılabilecek eserler ortaya konulmuştur. Bu bağlamda, türün edebi alandaki yerleşimi ve işlevi üzerine düşünen Tamer Kütükçü (2018), söz konusu gelişimi sorgularken şu soruyu yöneltir: “Edebiyat yenilik arayışı sürecinde niçin kendi içindeki türlerin radikal/köklü değişimi ile yetinmemiş ve roman, öykü gibi bütünüyle ‘harici’ türleri ‘ithal etme’ lüzumunu hissetmiş, hatta ve hatta bizatihi bu ‘ithal’ türler üzerinde yapılanmıştır?” (2018, s. 23). Bu ifade, edebi modernleşme sürecinde yerli geleneğin sınırlarının yetersiz görülmesi ve Batı kaynaklı türlerin işlevsel bir ihtiyaç olarak görülmeye başlanması açısından dikkat çekicidir. Kütükçü, yönelttiği bu soruya çalışması kapsamında çeşitli açıklamalar getirir ve değerlendirmelerini maddeler halinde sunar:

- 1) Eski türlerin kendi içlerinden yeni bir dinamizm, yeni bir akım başlatamaması,
- 2) 19. yy aydınının ereğindeki ideolojik propaganda için de keza eski türlerin işlevsizliği ve buna bağlı yeni arayışların söz konusu oluşu,
- 3) Yeni ve Batılı (ya da en azından Batı’nın ve onun kimi ‘zenginliklerinin’ ayırında olan) bir entelejansiyanın ortaya çıkışı,
- 4) Yeni türlerin gerçekte siyasal otoriteye de teşvik edilmesi,
- 5) Buna ilaveten, Osmanlı’da yerleşik halkların kendi yenileşme çabalarının da bir biçimde merkezi/egemen edebiyatla etkileşim içinde oluşu ve buna bağlı gerçekleşen paylaşımların sürece katkıda bulunması” dır (2018, s. 54).

Kütükçü’nün sunduğu bu açıklamalar, Tanzimat Dönemi Edebiyatında roman türünün benimsenmesinin yalnızca estetik bir tercih değil aynı zamanda toplumsal, siyasal ve ideolojik dinamiklerin bir sonucu olduğunu ortaya koyar. Eski edebi türlerin çağın ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kalması, dönemin aydınlarının yeni anlatım biçimlerine yönelmesini kaçınılmaz kılmıştır. Bu yönelimin ardında hem Batılılaşma ideolojisinin kültürel alana nüfuz etmesi hem de devletin modernleşme yönündeki politikalarının edebi türlerin evrimini teşvik etmesi yatmaktadır. Ayrıca, Osmanlı coğrafyasındaki çok kültürlü yapının ve farklı toplulukların kendi içlerindeki yenileşme çabalarının merkezi edebiyatla kurduğu etkileşim, edebi çeşitliliği besleyen bir unsur olarak değerlendirilmiştir. Bu çerçevede, roman yalnızca dışarıdan “ithal” bir tür değildir. İçsel bir dönüşüm sürecini de beraberinde getirdiği söylenebilir.

Tanzimat Dönemi’nde roman türünün edebiyat sahnesine girişi ve bu türdeki ilk örneklerin ortaya konması, ani ve kesintisiz bir dönüşümle gerçekleşmemiştir. Ahmet Mithat Efendi, Namık Kemal, Recaizade Mahmut Ekrem, Şemsettin Sami ve Samipaşazade Sezai gibi dönemin öncü yazarlarına gelinceye dek halk hikâyesi geleneğiyle roman biçimi

arasında bir köprü kuran ve geçiş sürecini yansıtan nitelikte eserler kaleme alınmıştır. Bu eserler, roman türünün edebi alanda kurumsallaşmasına zemin hazırlayan ara formlar olarak değerlendirilebilir. Bu eserlere örnek olarak Giritli Aziz Efendi'nin 1796'da yazdığı *Muhayyelat*, Vartan Paşa'nın *Akabi Hikayesi*, Evangelios Misailidis'in *Temaşa-ı Dünya'sı* gösterilebilir (Enginün, 2019, s. 168-176). Enginün, "Başlangıçta Namık Kemal'in gelenekle bütün bağlarını koparmak istemesi Batı romanını kopya etmekten başka çare bırakmamaktadır. Bu görüşü savunmasına rağmen Namık Kemal de gelenekte canlı olarak yaşayan hikâyeciliğin, özellikle 17. yüzyıl İstanbul realist halk hikâyelerinin etkisinden kendisini kurtaramamıştır. Bu yolu bilinçle seçen Ahmet Midhat Efendi ise tarzın kendisine sunduğu imkânları rahatlıkla uygulama fırsatı bulmuştur. Onun yolunu takip eden Hüseyin Rahmi ve diğer popüler romancılar da aynı kaynaklardan yararlanmış olmakla birlikte, Ahmet Midhat'ın toplumu eğitime amacı, onu kendisinden sonrakilerden ayırır" (2018, s. 167-168) ifadelerinde bulunur. Bununla birlikte Enginün "Bu tecrübelerin yanı sıra şiirde olduğu gibi roman, hikâye ve tiyatro çevirileri de başlar" (2018, s. 177) bilgisini verir. Çeviri eserlerden önce Yusuf Kâmil Paşa daha sonra Ahmet Vefik Paşa tarafından çevirisi yapılan Fenelon'un *Telemak* adlı eseri, Ahmet Lütfi Efendi'nin Daniel Defoe'nin Arapça baskısından yapmış olduğu *Hikâye-i Robenson* çevirisi, Recaizade Mahmut Ekrem'in Chateaubriand'dan çevirmiş olduğu *Atala* adlı eser, Teodar Kasap'ın Alexander Dumas Pere'nin *Monte-Cristo* çevirisi önemli örnekler arasındadır. Bu dönemde çeviri faaliyetlerine verilen önem, "devlet eliyle kurulan ilk çeviri kurumu olan Encüman-i Daniş'in açılması" (Uslu ve Altuğ, 2020, s. 488) gibi kurumsal adımlarla da somut bir biçimde görülebilmektedir. Söz konusu eserler ve çeviri faaliyetleri, Tanzimat Dönemi'nde roman türünün yerli edebiyatta benimsenmesinde hem estetik hem de yapısal açıdan önemli bir hazırlık işlevi görmüştür. Hem yerli kaynaklı geçiş metinleri hem de Batı edebiyatından yapılan çeviriler, dönemin okuyucu kitlesini yeni anlatı tekniklerine alıştırmakla kalmamış; aynı zamanda edebi türler arasında bir dönüşüm ve etkileşim sürecini de beraberinde getirmiştir.

Tanzimat Edebiyatında romanın yanı sıra modern hikâye ve gazete gibi Batı kaynaklı yeni türler de dönem edebiyatında yerini bulmaya başlamıştır. Bu türlerin edebiyata dahil olmasıyla birlikte ele alınan temalar da bireysel ve duygu merkezli anlatımlardan uzaklaşarak toplumsal meselelerin, sosyal yapının ve kamusal sorunların daha belirgin biçimde işlendiği bir doğrultuya evrilmiştir. "Dönem romanlarında başlıca işlenen konular; aile, evlilik, eğitim, esaret, yanlış Batılılaşma vb. olarak belirlenebilir. Bu konular işlenirken yazarların başlıca kullandığı yöntem, pozitif ve negatif örnekleri bir arada gösterip kötüyü yererken iyi örneğin üstünlüklerini göz önüne sermektir. Bu sebeple ideal özelliklere sahip birçok tip oluşturan dönem yazarları, Kaplan'ın "yeni aydın tipi" adını verdiği Doğulu ve Batılı özellikleri bir arada ve şahsında toplayan insan tipini sık sık romanlarında işlerler" (Öztürk, 2008, s. II (Önsöz)). İnci Enginün, dönemin en üretken yazarlarından ve sayıca en fazla romana sahip Ahmet Mithat Efendi'nin içerik ve roman türlerini odağa alarak şu başlıklar altında sınıflamıştır:

"1. *Aile romanları*. Ev içinde geçen, kadın ve çocuk eğitimini, ahlak konularını, değişen yaşama şartlarını (alafranga) konu edinen romanlar.

2. *Tarihi romanlar* da kendi içinde dört kümede toplanabilir.

a. Yeniçerilerin bozulma ve kaldırılma dönemini ele alan eserler.

b. Napolyon döneminde Fransa’da konusu geçen eserler,

c. Hasan Sabbah dönemi.

ç. 1312 (1897) Türk-Yunan savaşı hakkında bir devir romanı olan fakat yazarının tarihi saydığı Gönüllü ve Kafkas.

3. *Macera romanları*.

4. *Biyografik romanlar*.

5. *İmparatorluğu oluşturan kavimlerle ilgili romanlar*” (Enginün, 2019, s. 197-198).

Enginün bu tasnifle ilgili “kesin olması mümkün değil, çünkü bir kümeye giren, bir başkasına da sokulabilir” (2019, s. 197) ifadelerinde bulunur. Tanzimat Dönemi romanlarında ele alınan konular, dönemin toplumsal dönüşümüne paralel olarak şekillenmiş ve yazarların didaktik yönelimleriyle birleşerek belirgin tematik kümeler oluşturmuştur. Aile yapısı, evlilik ilişkileri, eğitim anlayışı, esaret olgusu ve Batılılaşma sürecinde yaşanan yozlaşma gibi meseleler, dönemin sosyal yapısına dair eleştirel bir bakış sunan başlıca konular arasında yer almıştır. Bu temalar işlenirken ideal tiplerle olumsuz örnekler arasında bilinçli karşıtlıklar kurulmuş; böylece okuyucunun yönlendirilmesi ve ahlaki bir tavrın pekiştirilmesi hedeflenmiştir. Ramazan Kaplan, edebiyatın genel işlevi için de şu ifadeleri kullanmıştır: “Öyleyse gelişmiş bir edebiyat, toplumun yeniden biçimlendirilmesinde, ortak idealin oluşmasında küçümsenmeyecek bir etkiye sahiptir” (2022, s. 162). Tanzimat romanları açısından düşünüldüğünde de romanlarının hem bireysel hikâyelerin hem toplumsal ideallerin inşasında edebiyatın aktif bir araç olarak kullanıldığını ortaya koymaktadır. Ahmet Mithat Efendi'nin üretkenliğiyle öne çıkan roman külliyatı, İnci Enginün'ün sunduğu tasnif çerçevesinde değerlendirildiğinde Tanzimat romanının içerik çeşitliliği ve çok yönlü anlatı potansiyeli daha net biçimde ortaya çıkmaktadır fakat İnci Enginün'ün de belirttiği üzere bu sınıflandırmalar mutlak bir kesinlik taşımamakta; birçok eser tematik ve türsel olarak birden fazla kategoriye dâhil edilebilecek melez bir yapıya sahip bulunmaktadır.

Tanzimat Dönemi'nin en üretken yazarlarından biri olan ve “yazı makinesi” olarak anılan Ahmet Mithat Efendi'nin roman türüne yaklaşımı ve bu türü nasıl adlandırdığı meselesi, göz ardı edilmemelidir. Nüket Esen *Hikâye Anlatan Adam: Ahmet Mithat* (2014) adlı eserinde şu ifadelerde bulunur: “Ahbar-ı Asara Tamim-i Enzar'da (1890), Avrupa seyahatinden sonra dikkati iyice Batı medeniyetine odaklanmış görünen Ahmet Mithat, Batı'da ortaya çıkan roman türünün tarihçesini anlamaya ve anlatmaya çalışır. Bu kitapta tarih ile romanı birbirinden ayırarak tarih olmayan her anlatıya roman der; destanlardan başlayarak masallar da dâhil bütün anlatılara roman adını verir. Ardından da romanın Batı'da tarih boyu geçirdiği evreleri ele alarak zaman içindeki değişimini anlatır. Bu kitabı

yazmaktaki asıl gayesi 1885'te gazetelerde yayınlanan yazılar yoluyla başlamış olan hayaliyun-hakikiyun (romantizm-realizm) tartışmasında romantizmin savunuculuğunu yapmak, Zola'ya karşı Hugo'yu savunmaktır" (2014, s. 73). Bununla beraber Ahmet Mithat Efendi'nin romanlarındaki vakalara da değinmek gerekirse yazar romanda hacmin önemli olmadığını belirtir ancak büyük hacimli romanlarında birden fazla vakaya rastlanır. "Vakanın kuruluşunda en çok dikkat ettiği unsur ise entrikadır ve bunda çok başarılıdır. Okuyucuyu hoşlandırmak için vakayı meraklı ve heyecanlı bir şekilde yürütmekte büyük ustalık gösterir" (Akyüz, 2017, s. 73). Ahmet Mithat Efendi'nin romanlarında entrikaya dayalı vaka kurgusu, sadece okuyucuyu sürükleyici bir anlatı yapısıyla buluşturmakla kalmaz. Onun romanları, insan psikolojisinin karanlık yönlerini de görünür kılar. Bu bağlamda, intikam duygusu yazarın başvurduğu dramatik öğelerden biri olarak karşımıza çıkar. Entrikayı merkeze alan kurgu yapısı, intikamın neden-sonuç ilişkisi içinde gelişmesini kolaylaştırırken aynı zamanda okuyucunun ahlaki yargılarla yüzleşmesine zemin hazırlar. Bu tarzıyla Ahmet Mithat, merakı canlı tutarken aynı zamanda bireysel hesaplaşmalar üzerinden toplumsal eleştiriler üretme imkânı da bulur. İntikam duygusu ise yalnızca onun eserlerinde değil, dönemin diğer yazarlarının romanlarında da güçlü ve belirgin biçimde işlenmiştir.

Tanzimat romanlarında intikam teması, bireysel çatışmaların ötesine geçerek toplumsal ve ahlaki boyutları da kapsar. Bu tema, kişisel hesaplaşmalarla birlikte toplumsal yapıyı ve değerleri de sorgulamaya olanak tanır. Türk Dil Kurumu Çevrimiçi Sözlüğü "intikam" kelimesini "öç" biçiminde tanımlamıştır. İnsani duygular arasında yer alan bu kavram, taşıdığı anlam itibarıyla hem zihinsel hem de bedensel düzeyde birey üzerinde olumsuz etkiler yaratabilen, genellikle olumsuz ya da yıkıcı duygular kategorisinde değerlendirilen bir tepkisellik biçimi olarak öne çıkmaktadır. İntikam duygusu, bireysel adalet arayışının sapkın bir biçimde tezahür etmesi olarak da yorumlanabilir; zira bu duygu, çoğu zaman akli ve mantığı devre dışı bırakır ve bireyi öfke, kin ve kontrolsüz davranışlara sürükler.

İntikam duygusunu filozoflar, duygular arasındaki kötülük sıradüzeninde en üst sıralardan birine koymuştur. "Bu nedenle belki de en kolay reddedilen duyguların başında intikam gelmiştir tarih boyunca. Kavramın kendisi dahi tahammül sınırlarını zorlamaya yetmiştir. Öyleyse kuşku uyandırıcı, güven sarsıcı, korkutucu olan intikam, insanlığın yurdundan bir an önce sürülmelidir. Öyle ki, kimse onu reddetme konusunda gerekçeler bulmak için bile kafasını kurcalamak zorunda değildir. Gerekliliğini savunmayı bir tarafa bırakın, gereklerini yerine getirmek bile hiç tereddütsüz inkâr edilmiştir. İntikamın doğal bir duygu olduğunu kabul etmek, insani bir yaşam için zorunlu olduğunu iddia etmek, kötülüğü yeryüzünde mubah kılmaya çalışan barbar kişilerin art niyetlerinin, sapkın düşüncelerinin sonucu olarak görülmüştür" (Adugit, 2008, s. 14). Adugit'in bu değerlendirmesi, intikamın tarih boyunca yalnızca bireysel değil, bununla birlikte ahlaki ve felsefi düzeyde de dışlanmış bir duygu olduğunu ortaya koymaktadır. Filozofların intikamı kötülükler hiyerarşisinde üst sıralara yerleştirmesi bu duygunun toplumsal düzeni tehdit eden, güven ilişkilerini zedeleyen ve bireyler arası barışı bozan bir potansiyel taşıdığını düşündürür. Bu nedenle intikam çoğu zaman bastırılması, hatta

varlığı inkâr edilmesi gereken bir dürtü olarak görülmüş; akıl ve erdemle yönetilmesi gereken insan doğasına aykırı bir eğilim şeklinde değerlendirilmiştir.

İntikam mevzusuna başka bir bakış açısı getiren İbrahim Alp Okur, *Bir Kendini Gerçekleştirme İdeali Olarak İntikam, Varoluş Felsefesi Ekseninde Hamlet İncelemesi* adlı çalışmasında çalışmanın adından da anlaşılacağı üzere Hamlet eserinde görülen intikam duygusunu Varoluşçu felsefe açısından incelemeye tabii tutmuştur: “Hamlet deyince aklımıza gelen ilk şeylerden biri intikam olgusudur. Hamlet’in babasının intikamını alma yolunda yaşadığı tedirginlikler, tereddütler, onu eylemsizliğe götüren yabancılaşmalar oyunun sonuna kadar devam eder. Hamlet’in intikam tasarısının bir var olma meselesi haline geldiği ortadadır. Bu durumu bir kenara bırakırsak, tüm bu süreçte yaşadıkları da Hamlet’i varlığını sorgulama noktasına getirmiştir diyebiliriz. Felsefe öğrencisi olan bir adamın bu sorgulamayı yaşaması tuhaf değildir... Hamlet bir prenstir, felsefe öğrencisidir, erkek evlattır, soyludur... Çağının neredeyse tüm artı özelliklerini bünyesinde toplamıştır. Ancak bu artı özellikleri ona sağlayan düzen yozlaşmış, Danimarka Krallığı ihanetin, entrikanın, yalanın gölgesi altında kalmıştır. Hamlet, babasının ölümünün doğal yollardan gerçekleşmediğini öğrenmeseydi de amcasıyla annesinin evliliğinden dolayı aynı huzursuzluğu yaşayacak bir karakterdir” (Okur, 2017, s. 4).

Okur’un değerlendirmesinde intikamın sadece bir adalet arayışı değildir. İntikamın bireyin varoluşsal çatışmalarını görünür kılan bir sınav alanı olduğunu da ortaya koyar. Hamlet’in yaşadığı içsel sorgulamalar, intikamın eylemden çok bir “olma” meselesi hâline geldiğini göstermekte; bu yönüyle intikam, etik ve felsefi düzlemde çok katmanlı bir sorunsala dönüşmektedir.

İntikam, tarih boyunca çoğunlukla bastırılması gereken bir duygu olarak değerlendirilmiş; felsefi ve ahlaki düzlemde reddedilmiş bir tepki biçimi olarak görülmüştür ancak bu yaklaşım, intikamın yalnızca yıkıcı etkilerine odaklanırken, kimi durumlarda bu duygunun ardında yatan daha derin insani motivasyonları göz ardı edebilir çünkü intikam, sadece bir misilleme arzusu değildir. İntikam, bireyin adaletin tesis edilmediği bir düzende hakikatin peşine düşme girişimi olarak da okunabilir. Bu bağlamda, intikam kimi zaman bireyin maruz kaldığı haksızlığın tanınması ve telafisi için geliştirdiği kişisel bir adalet arayışına dönüşür. Diğer yandan, Okur’un Hamlet üzerinden sunduğu varoluşçu perspektif, intikamın hem dışsal bir eylem olduğunu hem de öznel bir kimlik ve anlam krizinin yansıması olduğunu ortaya koyar. Hamlet’in intikam süreci, bir eyleme geçişten ziyade, kendilik bilincini inşa etme sürecine dönüşmektedir. Bu çerçevede intikam, bireyin varlığını sürdürmek, anlamlandırmak ve kendine karşı sorumluluğunu yerine getirmek için kat ettiği içsel bir yolculuktur. Dolayısıyla intikam duygusu, hem etik açıdan sorgulanması gereken bir dürtü hem de bireyin adalet, kimlik ve anlam arayışında karşılaştığı en güçlü varoluşsal sınavlardan biri olarak ele alınabilir.

Bu çalışmada, Tanzimat Dönemi romanlarında bazı karakterlerin adalet arayışı bağlamında intikam duygusuna yönelmeleri incelenecektir. Analiz kapsamında ele alınan

romanların üçü Ahmet Mithat Efendi'ye ait olup bu eserler arasından biri Namık Kemal'in *İntibah*'ı ve Nabizade Nazım'ın *Zehra*'sı farklı iki yazara aittir.

Tanzimat Romanlarında İntikam ve Adalet Arayışı

Tanzimat Edebiyatının en önemli romancılarından biri olarak kabul edilen Ahmet Mithat Efendi'nin eserlerinde entrika unsuruna sıklıkla başvurduğu daha önce belirtilmiştir. Bu doğrultuda, entrikaya dayalı olay örgüsünün hâkim olduğu romanlarında intikam teması ile adalet arayışının iç içe geçmiş biçimde yer alması, yazarın anlatı kurgusunun doğal bir uzantısı olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda değerlendirilebilecek eserlerden biri, Ahmet Mithat Efendi'nin ilk romanları arasında yer alan, geniş hacmi ve macera unsurlarıyla öne çıkan *Hasan Mellah yahut Sır İçinde Esrar* adlı romanıdır.

Hasan Mellah yahut Sır İçinde Esrar adlı roman, on iki bölümden oluşur ve olay örgüsü oldukça girift bir yapıdadır. Anlatı geniş bir coğrafyaya yayılırken karakter sayısı da dikkate değer ölçüde fazladır. İspanya, Fransa, Mısır, Afrika, Suriye ve İstanbul gibi farklı coğrafi bölgelerde geçen olayların merkezinde yer alan ana karakter ise Hasan Mellah'tır. Roman, olayların kronolojik bir sıraya göre ilerlemediği; karakterlerin geçmiş yaşantılarına yapılan geri dönüşler, rastlantılar sonucu yeniden anlatıya dâhil oluşları ve iç içe geçen yan olaylar aracılığıyla dinamik bir yapı kazandığı bir kurguya sahiptir. Hasan ile Cuzella'nın aşk ve kavuşma süreci etrafında gelişen ana hikâyeye, yolculukları esnasında tanıştıkları pek çok karakterin serüvenleri de eklenerek anlatının çok katmanlı bir hal almasını sağlar. Anlatının başında Hasan Mellah, babasının intikamını alma arzusuyla hareket eder; zira babası, en güvendiği kişilerden biri olan soytarısı Çaylak Yakup el-Deca'nın ihanetine uğramıştır. Çaylak Yakup, Sidi Osman'a ait Fas'taki tüm mal varlığını hile yoluyla ele geçirmiş, ardından efendisi ve ailesini katlederek ağır bir ihanet gerçekleştirmiştir. Bu eylemi tek başına planlamayan Yakup, Sidi Osman'ın iş ortaklarından Dominico Badia'nın da desteğini almıştır. Hasan, ailesine yapılan bu zulmü öğrendikten sonra Fas'a dönerek intikamını alır ve Çaylak Yakup'u öldürür ancak olay yerinden kaçmaya çalışırken atından düşerek bayılır ve bilincini kaybeder. Bu noktadan itibaren korsanlar tarafından esir alınan Hasan'ın hayatı daha da karmaşık bir serüvene dönüşerek devam eder.

Hasan Mellah, babasının intikamını aldıktan ve korsanlar tarafından esir edilerek zorla hırsızlık yapmaya sevk edildikten sonra yaşamının seyrini değiştirecek bir karşılaşma yaşar. Girdiği bir evde hırsızlık yapacağı sırada, olay yerinin sahibi olan Cuzella ile karşılaşır ve ikili, birbirlerini görür görmez âşık olur. Cuzella'nın babası, kızını Dominico Badia ile evlendirmek istemektedir fakat Cuzella bu evliliğe başından itibaren gönülsüzdür. Hasan ile karşılaştıktan sonra ise Dominico Badia ile evlenmeyi kesin biçimde reddeder. Cuzella ile Hasan arasındaki ilişkiyi öğrenen Dominico Badia –aynı zamanda Hasan'ın ve babasının geçmişteki düşmanı– bu durumu hazmedemeyerek Cuzella'yı kaçıır. Bunun üzerine Hasan Mellah, sevdiğini kurtarmak ve Dominico Badia'dan ikinci kez hesap sormak üzere yeni bir intikam yolculuğuna çıkar. Anlatının sonunda Hasan, Cuzella ile yeniden bir araya gelir ve onunla evlenerek nihai mutluluğuna

ulaşır. Babasının hayattayken iyilikte bulunduğu ve sadakatini her daim sürdüren Pavlos, tüm mal varlığını Hasan’a vasiyet ederek hayatını kaybeder. Böylece Hasan, uzun ve zorlu maceraların ardından hem sevdiğine hem de huzur dolu bir yaşama kavuşarak anlatının mutlu sonlu çerçevesini tamamlar.

Hasan Mellah yahut Sır İçinde Esrar adlı romanda intikam duygusu, bireysel bir öç alma eyleminden ziyade adaletin tesisi yönünde ilerleyen bir motivasyon olarak kurgulanmıştır. Hasan’ın hem ailesine yapılan haksızlıkları cezalandırma arzusu hem de sevdiği kadını zorla evlendirilmekten ve sevmediği bir adamın onu tutsak edişinden kurtarma çabası, anlatı boyunca onun haklı ve meşru bir adalet arayışı içinde olduğunu gösterir. Bu bağlamda, intikam eylemleri yalnızca bireysel tatmin değil, yozlaşmış ve ihanetle lekelenmiş düzenin sorgulanması ve yeniden inşası anlamına gelir.

Ahmet Mithat Efendi’nin anlatıları arasında, doğrudan “intikam” kavramını başlık düzeyinde içeren nadir eserlerinden biri *Gürcü Kızı yahut İntikam* adlı romanıdır. Henüz Rusya’ya bağlanmamış Gürcü topraklarından birinin hükümdarı olan Prenses Meryem, yedi çocuğuyla birlikte Tiflis’ten zorla çıkarılarak Ejderhan’a gönderilir. Her ne kadar Ejderhan yönetimi Meryem’e saygılı ve ölçülü bir tutum sergilemeye çalışsa da Prenses yaşadığı mağduriyeti ve uğradığı haksızlığı unutmaz. Kendisine Rusya topraklarında dilediği bir şehirde yaşama hakkı tanındığında, Meryem Kazan şehrini tercih eder; ancak içindeki sönmeyen intikam arzusu orada da varlığını sürdürür. En büyük kızı Heleni hem annesinin bu duygularının farkındadır hem de onun yanında yer alarak destekleyici bir rol üstlenir. Bu süreçte Kazan Valiliği, Meryem’in ve çocuklarının yaşamını gizlice takip etmektedir. Meryem, Kazan’da geçirdiği iki buçuk yıl boyunca herhangi bir siyasi ya da toplumsal şüphe uyandıracak bir davranışta bulunmamış; sade bir hayat sürdürerek yalnızca kilise ziyaretleri ile dış dünyayla temas kurmuştur. Sessizliğini ve görünmezliğini koruyarak kendisini gözlerden uzak tutmayı başaran Meryem, böylece zihninde şekillendirdiği planları uygulamaya koymak ve General Prens Çiçiyanof’tan intikam almak için uygun koşulların oluştuğunu düşünmeye başlar. Bu doğrultuda, kızı Heleni onun en yakın destekçisi ve sırdaşı olarak sürece eşlik eder: “Evet! İntikam vazifesi kendisine validesinin yüklemesinden ziyade Prenses Heleni o vazifeyi kendi kendisine üstlenmiştir. Zira validesi kızına teklif yollu bir söz söylemeyip söylediği sözleri daima:

İnsan kısmı kendisine fenalık edenleri affetmekle en büyük insanlığı göstermiş olur ise de bu af, acizlikten kaynaklanmamalıdır. İntikamından aciz kaldığı adamı güya affetmek, insan şanına muvafık düşmek şöyle dursun adeta miskinlik sayılır. Bir de insanın fenalık gördüğü adam aciz olur ise ondan intikama kalkışmak pek mertlik sayılmayabilir. Şan ve şeref ile asıl intikam kendisinden güçlü olanlara karşı alınır. İşte asıl cömertlik ve asaletin gereği bundan ibarettir. İntikama muktedir olduğunu düşmanına gösterdikten sonra onu affederse gerçek asalet ve mertlik de bu sayılır” (*Gürcü Kızı yahut İntikam*, 2022, s. 156).

Bu alıntılarda, intikam duygusu yalnızca bir öç alma arzusundan ibaret değildir; ahlaki bir muhakeme ve onurlu bir duruşun göstergesi olarak ele alınmaktadır. Prenses Heleni'nin annesi tarafından doğrudan yönlendirilmemesine rağmen intikam görevini içselleştirerek üstlenmesi, bireysel sorumluluğun bilinçli bir biçimde üstlenilmesini simgeler. Metinde vurgulanan “güçlü olanı affetme” düşüncesi, intikamın rastgele bir tepki değil, erdemli bir tutumla dengelenmiş bilinçli bir eylem olması gerektiği fikrini öne çıkarır. Böylece intikam, kişisel bir kin değildir. Bu duygu onur, adalet ve asalet temelinde anlam kazanan bir davranış biçimi olarak konumlandırılır.

Hikâyenin ilerleyen bölümünde Prenses Heleni, annesiyle birlikte yaptığı plan doğrultusunda Kazan'dan ayrılarak intikam arayışını sürdürür ve bu doğrultuda, Çiçyanof'a ulaşmak için stratejik bir yol izler. Bir şekilde, Çiçyanof'un nişanlısı Siranuş Hayikof'un evine cariye olarak girmeyi başarır. Olaylar gelişirken Çiçyanof ve Siranuş'un düğün günü gelip çatar ve gelin alayı —içinde Prenses Heleni'nin de yer aldığı grup— gemiyle Ejderhan'a doğru yola çıkar ancak bu yolculuk planlandığı şekilde ilerlemez; gemi Türkmen korsanlarının saldırısına uğrayarak kaçırılır ve böylece Siranuş ile Çiçyanof'un düğünü gerçekleşemez. Siranuş'un yokluğuyla derin bir acı yaşayan Çiçyanof, uzun süre onu bekler ve büyük bir ıstırap içinde kalır. Nihayetinde, Tiflis'e dönmeye karar verir. Anlatıcı, bu noktadan sonra Çiçyanof'un karşılaşacağı olaylara dair okuyucuyu haberdar eden ifadelerde bulunur: “... Tiflis'e kadar elemle gittiği gibi ondan sonra da elemeleri, üzüntüleri eksilmeyip artmış ve neticede ettiği haksızlıkların intikamının kendisinden nasıl müthiş bir surette alındığına kendisi de şaşmış kalmıştır” (2022, s. 186).

Anlatının son bölümünde, Bakü Kalesi'nde Hüseyinkulu Han'ın esiri konumuna düşen Heleni ve Siranuş, bir süre sonra Çiçyanof'un Hüseyinkulu Han ile siyasi bir husumet içinde olduğunu fark eder. Bu bilgi, Heleni'nin intikam amacını gerçekleştirmesi açısından önemli bir fırsata dönüşür. Gemi yolculukları sırasında neden esir alındıkları ve tutsak edildikleri anlaşılır. Heleni'nin kimliği ve intikam amacı ortaya çıktığında Hüseyinkulu Han bu duruma saygı göstererek Heleni'ye destek olur. Ardından gerçekleşen karşılıklı saldırılar ve çatışmaların ardından Çiçyanof Hüseyinkulu Han'ın eline esir düşer ve sarayda Heleni ile Siranuş'un karşısına çıkarılır. Bu yüzleşme anında Heleni, Çiçyanof'a kim olduğunu hem babasının hem de halkının intikamını almak için onun izini sürdüğünü itiraf eder. Çiçyanof ise geçmişte yaptığı zulümler, nişanlısına ve nişanlısının ailesine karşı duyduğu utanç nedeniyle cezaya razı olduğunu, canını alması gerektiğini Heleni'ye söyler. Bu esnada, tüm gerçekleri öğrenen Siranuş da duygusal bir kırılma yaşar. Heleni'nin kararlı tutumunun ardından Hüseyinkulu Han'ın emriyle infaz gerçekleştirilir ve Çiçyanof'un boynu vurularak öldürülür. Anlatı, bu dramatik yüzleşme ve intikamın tamamlanmasıyla son bulur. Anlatının son cümlelerinden biri şudur: “İşte dünyada fenalık edenlerin yine fenalıktan başka hiçbir ceza ümit etmemeleri lazım geleceği hakikatini Tercüman Tigran'ın, General Lazarof'un ve Kalatasof'un akıbetlerin, Prens Çiçyanof'un şu müthiş akıbeti de teyit etmektedir” (2022, s. 227).

Anlatının finalinde vurgulanan dramatik yüzleşme ve infaz sahnesi, bireysel intikamın adaletle kesiştiği sembolik bir son olarak değerlendirilebilir. Heleni'nin eylemi,

yalnızca kişisel bir öç alma değil aynı şekilde ailesine ve halkına yapılan zulmün hesabını sorma yönünde bir adalet arayışına dönüşmüştür. Çiçyanof'un işlediği kötülüklerin karşılıksız kalmaması, metnin ahlaki evreninde adaletin eninde sonunda tecelli edeceği düşüncesini güçlendirir. Anlatıcının son cümlelerde yer verdiği genel hüküm ise bireysel kaderleri aşarak evrensel bir etik ilkeye gönderme yapar: Zulüm edenler, sonunda kendi yaptıklarının bedelini ödemekten kaçamaz. Bu yönüyle metin, intikamın toplumsal vicdana da iyi gelen bir yönü olduğuna dair bir mesaj verir.

İntikam temasının işlendiği bir diğer Ahmet Mithat Efendi romanı ise *Dürdane Hanım* olup bu eser de yazarın adalet ve bireysel hesaplaşma ekseninde kurguladığı anlatılardan biri olarak öne çıkmaktadır. Romanın dikkat çeken karakterlerinden biri olan Ulviye, Dürdane Hanım'ın yalı komşusu olarak okurun karşısına çıkar. Ulviye, yirmi yedi-yirmi sekiz yaşlarında, Arapça, Farsça ve İngilizce bilen, edebiyata ve tiyatroya ilgi duyan, iyi eğitim almış ve fiziksel güzelliğiyle de öne çıkan bir kadındır. Maddi durumu oldukça iyi olan Ulviye, meraklı ve sorgulayıcı kişiliğiyle Dürdane Hanım'ın yaşamını adeta bir dedektif titizliğiyle araştırmış ve onunla ilgili birçok gizli bilgiye ulaşmayı başarmıştır. Ulviye Hanım, Dürdane Hanım'ın Mergup Bey ile sürdürdüğü yasak ilişkiyi ve bu ilişkiden dolayı hamile olduğunu öğrendikten sonra merakı daha da artar ve olayları yakından takip edebilmek amacıyla evine telefon hattı kurarak komşusu Dürdane'yi gizlice dinlemeye başlar. Mergup Bey'in hem Dürdane'ye hem de doğacak çocuğa karşı sergilediği ilgisizlik ve sorumsuzluk dikkatinden kaçmaz. Üstelik Mergup Bey'in çapkın ve güvenilmez bir karaktere sahip olduğunu öğrenen Ulviye Hanım, bu durumu kişisel bir mesele haline getirerek Dürdane'nin uğradığı haksızlığın karşılıksız kalmaması gerektiğini düşünür. Bu doğrultuda, erkek kılığına girerek ve Çerkes Sohbet'in desteğini alarak Mergup Bey'den Dürdane adına intikam almayı planlar.

Ulviye Hanım, intikam planını hayata geçirmek üzere Mergup Bey ile görüşmelere başlar ve bu görüşmelerin son aşamasında gerçek kimliğini kendisine açıklar. Keza yürüttüğü planın detaylarını ve Mergup Bey ile aralarında geçenleri Dürdane Hanım'la da paylaşır. Bu açıklamaların ardından Ulviye Hanım, Dürdane'ye şu soruyu yönelterek onu karara ortak eder: “Şimdi demek oluyor ki böyle bir gaddardan intikama karar verdiniz?” (Dürdane Hanım, 2012, s. 145). Dürdane Hanım'ın onay vermesiyle birlikte Ulviye'nin içindeki intikam arzusu daha da güçlenir ve iki kadın, birlikte bir plan yaparak Mergup Bey'i Dürdane'nin yalısına davet eder. Bu noktada, Dürdane Hanım Mergup Bey'e doğrudan hitap ederek onunla yüzleşir ve hak ettiğini düşündüğü hesaplaşmayı başlatır. Dürdane Hanım, Mergup Bey'e şu sözleri söyler: “Nikâhımızın kıyılmasını söylememe yol açmak istiyorsanız emin olunuz ki onun vakti geçmiştir. Hem ben sizi buraya intikam için çağırdım. Hala sizi sevmekte bulunduğum halde ağzımdan şu ‘intikam’ sözünü işitmek şaşırmanıza sebep olmasın. İnsan sevmediğinden intikam kaydında bulunamaz. Sevmediğim adam hakkında kayıtsızlık en büyük cezadır. Ben, sevdiğim için intikam sevdasındayım” (2012, s. 157). Bunun üzerine hem şaşırın hem de bir gerginlik yaşayan Mergup Bey de Dürdane'ye şu cevabı verir: “İntikam alınız efendim, intikam alınız!

İntikam lezzeti her lezzetten üstündür. Zevkinize bu yüzden olsun hizmet edebilirsem yine kendimi bahtiyar sayarım. İsterseniz, öldürünüz” (2012, s. 157). Bu yüzleşmenin ardından Dürdane Hanım’ın dili dolanmaya, gözleri dönmeye başlar; o anda odada bulunan herkes onun bir şey içmiş olduğunu fark eder. Yardım edilmeye çalışılsa da artık çok geçtir. Dürdane, içtiği zehrin etkisiyle şiddetli acılar içinde Mergup Bey’in kollarında hayatını kaybeder. Olayın hemen ardından dadısı Gülbeyaz Kalfa, genç kızın dudaklarına su vermeye çalışırken “Efendiler, dava artık mahşere kaldı!” (2012, s. 160) ifadelerini kullanır. Dadı bu sözleriyle durumu dramatik bir şekilde ifade eder. Bu trajik olaydan yaklaşık altı ay sonra Mergup Bey henüz on beş günlük evliyken eşinin geçmişteki bir âşığının intikam saldırısı sonucu ağır şekilde yaralanır ve yaşamını yitirir. Cenazeye katılan Ulviye Hanım ve artık eşi olan Çerkes Sohbet ise cenazenin ardından “...dava mahşere de kalmadı” (2012: s. 160) sözleriyle yaşananların dünya üzerinde bir karşılık bulunduğunu ve adaletin gecikmeli de olsa tecelli ettiğini vurgularlar.

Namık Kemal’in *İntibah* adlı romanında, Tanzimat Edebiyatında ahlaki yozlaşma bağlamında eleştiriye açık kadın karakterlerin başında gelen Mehpeyker dikkat çeker. Anlatıda, Mehpeyker’in Ali Bey ve Dilaşup’a yönelik duyduğu intikam arzusu ile bu arzunun yön verdiği eylemler ön plana çıkar; böylece karakterin hem bireysel hesaplaşma hem de ahlaki çöküş ekseninde kurgulandığı görülür. Mehpeyker, Ali Bey’in kendisinden tamamen uzaklaşması ve bir daha görüşmek istemediğini kesin bir şekilde ifade etmesi üzerine derin bir öfkeye kapılır. Ali Bey’in Mehpeyker ile ilişkisini sonlandırmasının ardından annesinin uygun gördüğü cariye Dilaşup ile evlenmesi, Mehpeyker’in öfkesini daha da artırır. Bu gelişmeler, onun iç dünyasında giderek büyüyen bir intikam arzusunun şekillenmesine neden olur.

Mehpeyker, Ali Bey’in gözünde Dilaşup’u itibarsızlaştırmak amacıyla bilinçli bir plan kurar. Bir gün hamamda Dilaşup’un bedenindeki benlerin fark edilmesiyle başlayan süreçte, Ali Bey’in gezintide olduğu bir sırada Abdullah Bey’in yönlendirdiği kişiler, Dilaşup hakkında halk arasında itibar zedeleyici sözler sarf eder. Bu konuşmalara kulak misafiri olan Ali Bey, öfkesine yenik düşerek eve döner ve büyük bir sinir krizi geçirir. Dilaşup’u döver ve onun evden uzaklaştırılmasını ister; annesi Fatma Hanım ise yaşananlara müdahale edemez ve durumu kabullenmek zorunda kalır. Mehpeyker, önceden hazırladığı plan gereği Dilaşup’u satın alarak onu kendi dünyasına çekmeye çalışır fakat Dilaşup bu yönlendirmeye asla kanmaz. Ali Bey ise içine düştüğü hayal kırıklığı ve yalnızlıkla birlikte kendisini içkiye, kumara ve kadınlara verir. Bu süreçte servetini, itibarını ve ailesini kaybeder, annesi Fatma Hanım ise duyduğu üzüntü nedeniyle hastalanarak kısa sürede yaşamını yitirir. Ali Bey’in gözünde tüm değerini yitiren Mehpeyker, bir işret meclisinde onun tarafından aşağılanır. Bu durum karşısında çaresiz kalan Mehpeyker, sevgilisi Abdullah Efendi’nin de desteğiyle Ali Bey’in ortadan kaldırılmasına karar verir.

Bir gece, Ali Bey eğlence bahanesiyle Üsküdar’da bir bağa çağrılır. Mehpeyker, intikam planının bir parçası olarak Dilaşup’u da yanında götürür. Dilaşup, saklandığı odada Mehpeyker ile katilin konuşmalarını duyar ve Ali Bey’i yaklaşan tehlike hakkında

uyarır. Olan biteni anlayan Ali Bey, fırsatını bulup bağdan kaçarak karakola gidip durumu bildirir. Bu sırada Dilaşup, Ali Bey'in paltosunu giyerek onun odasında kalır. Ali Bey sanılarak hedef alınan Dilaşup, gelen saldırgan tarafından kalbinden bıçaklanır. Ölüm anında Ali Bey ve yetkililer odaya ulaşır. Dilaşup'un, Ali Bey'e duyduğu sadakatin bir göstergesi olarak onun hayatı için kendi canını feda ettiği ortaya çıkar. Olayların ardından Mehpeyker, Ali Bey'in sesini duyarak gizlendiği yerden çıkar ve gerçekleri itiraf eder. Büyük bir öfkeye kapılan Ali Bey, Dilaşup'u öldüren bıçağı alarak Mehpeyker'i öldürür. Böylece Ali Bey katil sıfatıyla yakalanır ve hapse atılır. Dilaşup'un cenazesi, Fatma Hanım'ın yanına defnedilirken Abdullah Efendi felç geçirir ve Ali Bey de altı ay sonra cezaevinde yaşamını yitirir. Anlatıcı, romanı şu sözlerle sonlandırır: "Meşhurdur ki son pişmanlık fayda vermez" (İntibah, 2011, s. 189). Bu ifade, anlatının tüm dramatik sürecini özetleyen ve didaktik boyutunu pekiştiren bir kapanış işlevi görür. Hem bireysel hataların geri dönüşsüz sonuçlarını hem de geç kalınmış farkındalığın trajik ağırlığını vurgulayarak okuru ahlaki bir sorgulamaya davet eder. Böylece eserin finali, yalnızca bir sona değil aynı zamanda bir ibret dersine dönüşür.

İntibah romanında intikam, bireysel öfkenin ve hüsranın yön verdiği bir eylem biçimi olarak görülürken adalet arayışı yerini kişisel hesaplaşmalara bırakır. Mehpeyker'in intikam planları sadece Dilaşup'u değil, Ali Bey'i de ahlaki ve sosyal olarak çöküşe sürükler ancak romanın sonunda adalet, yasal ya da toplumsal yollarla değil, trajik bir yüzleşme ve bedel ödeme üzerinden sağlanır. Tanzimat romanlarında görülen ahlaki restorasyon çabası, bireylerin eylemleriyle sınanarak görünür kılınır.

Bu çalışma kapsamında incelenen son eser, Nabizade Nazım'a ait *Zehra* adlı romandır. Romanda, başkarakter Zehra'nın kıskançlık eğilimiyle şekillenen psikolojik yapısının zamanla daha karanlık bir boyut kazandığı ve ilerleyen süreçte bu duyguyla birlikte intikam arzusuna da kapıldığı görülmektedir. Zehra ile Suphi evlidir ve evliliklerinin ilk yılları huzurlu ve uyumlu bir şekilde geçer ama zamanla Suphi'nin geceleri arkadaş çevresiyle birlikte Beyoğlu'nda vakit geçirmeye başlaması, Zehra'nın bastırılmış kıskançlık duygularının yeniden su yüzüne çıkmasına neden olur. Suphi'nin annesi Münire Hanım, Zehra'nın giderek artan bunalımlarını hafifletmek amacıyla güzelliğiyle dikkat çeken Sırrıcemal isimli bir cariyeyi satın alarak eve getirir. Sırrıcemal'in yalıya gelişi, romanın olay örgüsündeki en belirleyici kırılma noktalarından birini oluşturur. Zehra, Sırrıcemal'e karşı yoğun bir kıskançlık duymaya başlarken Sırrıcemal ise hanımına sadık kalmaya çalışsa da zamanla kendisini Zehra ile karşılaştırmaya başlar. Öte yandan, Zehra'nın kıskançlığı gitgide artarken Suphi de zihinsel olarak Sırrıcemal'e yönelir. Bu süreçte sadece Zehra ile Sırrıcemal arasında değil, Zehra'nın dadısı Nazikter ile Sırrıcemal arasında da bir gerilim doğar.

Tüm bu çatışmalar içerisinde Suphi, Zehra'dan uzaklaşarak Sırrıcemal'e yakınlaşır. Sırrıcemal, Suphi'den hamile kalır ve onun için Bakırköy'de yeni bir ev tutulur, Suphi de burada yaşamaya başlar. Bu defa da Sırrıcemal kıskançlık krizlerine kapılır ve Suphi'den

Zehra'yı boşamasını talep eder. Suphi başlangıçta iki kadını bir arada idare etmeye çalışsa da nihayetinde Zehra'yı boşar ve annesi Münire Hanım'ı onun yanında bırakır. Bu noktadan sonra Zehra'nın tek gayesi, Suphi'den intikam almaktır: "... Suphi'nin bir kaltak için kendini feda etme yolundaki aşağılamasına dayanmak mümkün mü? Bu aşağılama Zehra'nın o kadar gücüne gitmişti ki o hıncı yüreğinden bir türlü çıkaramıyordu. O hıncı Zehra'nın hayatını, duygularını zehirlemişti. Mutlaka nefsinin intikamını almak gerekiyordu" (Zehra, 1992, s. 163-164).

Suphi'nin, Ürani adında bir Rum hayat kadınıyla ilişki yaşamaya başlaması, Zehra'nın intikam planları için bir fırsat oluşturur. Zamanla Sırrıcemal kıskançlığa dayanamayarak intihar eder. Ardından Zehra'nın hedefi Ürani olur. Suphi, Ürani'ye büyük bir tutkuyla bağlanır ama Ürani'nin serbest yaşam tarzı ve diğer erkeklerle olan ilişkileri Suphi'yi yıpratır. Suphi'nin bu çöküş hali, Zehra'ya kısmen bir rahatlama sağlar. Suphi, toplumdan dışlanmış bir biçimde Ürani'nin yanında bir sığıntı olarak yaşamaya başlar ve geçimini tulumbacılık yaparak sürdürür. Bir gün, Ürani'yi başka bir erkekle birlikte görüp onu öldürmeye kalkışırken polis tarafından yakalanır ve Trablusgarp'a sürgün edilir. Suphi'nin kendisine döneceğini ummaya devam eden Zehra ise bu süreçte yalnızca intikam üzerine kurduğu evliliğinden tatmin sağlayamaz hâle gelir. Yaşadığı içsel boşluk onu intiharı düşünmeye sevk etse de bu düşüncesini hayata geçiremez. Bir gün Mahmutpaşa'da Münire Hanım'ın ölüm anına tanıklık eden Zehra, bu olayın yarattığı derin üzüntüye dayanamayarak hastalanır ve yataklara düşer, kısa bir süre sonra da hayatını kaybeder.

Zehra romanında intikam, adalet arayışının yerini alan yıkıcı bir tutku olarak görülür. Zehra'nın bastırılmış kıskançlık duygularının zamanla intikama dönüşmesi, onu hem bireysel hem de ahlaki bir çöküşe sürükler. Bu süreçte intikam, haksızlığa karşı bir telafi aracı olmaktan çok, Zehra'nın içsel huzursuzluğunu yönlendirdiği bir çıkış kapısına dönüşür; ne yazık ki romanın sonunda Zehra'nın gerçek anlamda bir adalete ulaştığı görülür. Böylece metin, intikamın kişisel doyum değil, çoğu zaman yıkım getirdiği fikrini pekiştirir.

Sonuç

Tanzimat Edebiyatı, yalnızca edebi türlerin çeşitlendiği bir dönem değil aynı zamanda birey, toplum ve ahlak kavramlarının yeniden tanımlandığı, değer yargılarının dönüşüme uğradığı bir edebi evre olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda roman türü, Tanzimat Dönemi'nde hem bireysel ruh hallerini hem de toplumsal yapıyı yansıtmada işlevsel bir alan sunmuştur. Bu çalışmada, Tanzimat Dönemi romanlarında "intikam" duygusunun nasıl temsil edildiği ve bu duygunun adalet arayışıyla nasıl ilişkilendiği incelenmiştir. Ahmet Mithat Efendi, Namık Kemal ve Nabizade Nazım gibi dönemin öncü yazarları eserlerinde intikamı, salt bir öç alma biçimi olmaktan ziyade hak arayışına, bazen de bireysel yozlaşmaya hizmet eden çok katmanlı bir anlatı unsuru olarak kurgulamıştır.

Çalışmadaki tüm romanlar ışığında Tanzimat Dönemi romanlarında intikam duygusu, yalnızca bireyler arası çatışmalarla sınırlı kalmayıp aynı zamanda ahlaki değerlerin, toplumsal adaletin ve kişisel kimliğin sorgulandığı bir eksenle yapılandırılmıştır. Kimi

zaman haklı bir adalet arayışının aracı olan intikam, kimi zaman da ahlaki çöküşe yol açan bir tutkuya dönüşmektedir. Yazarların bu temayı işleyiş biçimleri, Tanzimat Edebiyatının hem birey hem de toplum nezdinde yaşanan dönüşümü yansıtmaları açısından son derece dikkat çekicidir. Sonuç olarak intikam, Tanzimat romanlarında sadece dramatik bir unsur değildir. Ayrıca bireyin iç dünyasını ve dönemin zihinsel yapısını anlamada anahtar bir tematik odak olarak belirir.

Kaynakça

Adugit, Y (2008). İntikam: Adaletin Estetiği, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Tasarım Dergisi, cilt 2008, sayı 1, 11-32.

Ahmet Mithat E. (Haz. Osman Sevim, 2012). *Dürdane Hanım*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

Ahmet Mithat E. (Haz. Prof. Dr. Kemal Timur, 2022). *Gürcü Kızı yahut İntikam*. Ankara: Tema Yayınları.

Ahmet Mithat E. (Haz. Hüsnüye Koç, 2021). *Hasan Mellah yahut Sır İçinde Esrar 1-2*. İstanbul: Kapra Yayıncılık.

Akyüz, K. (2017). *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Enginün, İ. (2019). *Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat'tan Cumhuriyet'e (1839-1923)*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Esen, N. (2014). *Hikâye Anlatan Adam: Ahmet Mithat*. İstanbul: İletişim Yayıncılık.

Kaplan, Y. (2022). *Yeni Türk Edebiyatı Üzerine Yazılar/ İncelemeler*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Kemal, N. (Haz. Selda Akyol, 2011). *İntibah*. İstanbul: Özgür Yayınları.

Kütükçü, T. (2018). *Hayatın Dinamiklerinden Yazınsal Metne: Tanzimat Romanı*. İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş.

Nabizade Nazım (Haz. Gözlem Yayıncılık, 1992). *Zehra*. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.

Okur, A. (2017). Bir Kendini Gerçekleştirme İdeali Olarak İntikam, Varoluşçu Felsefe Ekseninde Hamlet İncelemesi, https://kalemkahveklavye.com/bir-kendini-gerceklestirme-ideali-olarak-intikam-varoluscu-felsefe-ekseninde-hamlet-incelemesi-ibrahim-alp-okur/?srltid=AfmBOooFsGShWtbcV_tT5cDuFyItL9hY5OcQtsY0KPdmuMHqNQaTeO3R, 1-12.

Uslu, M.F ve Altuğ, F. (2020). *Tanzimat ve Edebiyat, Osmanlı İstanbul'unda Modern Edebi Kültür*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

TDK Çevrimiçi Türkçe Sözlük, <https://sozluk.gov.tr>.

